

Problém žánrů odborné právnické literatury

Jan Tuláček*

Abstrakt: Literární žánry jsou předmětem zkoumání obecné literární teorie, zabývá se jimi tzv. genologie. Je to obor poměrně rozsáhlý a složitě strukturovaný, protože žánrů existuje v literatuře hodně. Obvykle vycházejí z tzv. triád. Odborná literatura se totiž přiklání k rozlišení literárních druhů na dvě triády, a to klasickou: epika – lyrika – drama, a neklasickou: próza – poezie – drama. Právo je, alespoň od té doby, co se vyskytuje v psané podobě, také literatura, a měli bychom se tedy pokusit o jeho žánrové zařazení. Není asi překvapivé, že odborná literatura – a tedy ani odborná právnická literatura – není v obecné literární teorii popisována jako samostatný žánr. Nepochybně však patří pod žánr epiky, případně prózy. Estetické hledisko ponechávám stranou, o to v odborné literatuře nejde, i když právní texty v období starověkého Řecka a Říma nerezignovaly na estetickou úroveň. Právníci bývali tehdy řazeni k nejlepším stylistům, vedle spisovatelů, dramatiků a básníků. Byli si toho vědomí a svou spřízněnost se světem literatury projevovali i ve svých dílech. Koho z dnešních právníků by napadlo citovat na podporu svého tvrzení báseň? Například verše Homérovy Iliady uváděl právník Massurius Sabinus jako důkaz pro svou teorii smlouvy tržové. Pak je ještě otázka, jestli máme při zkoumání žánrů odborné právnické literatury věnovat pozornost i samotným textům právních norem. Zvolil jsem negativní stanovisko. Vycházím z názoru, že texty právních norem jsou materiálem, předmětem právní literatury, nikoli jejím subjektem. Jako je předmětem umělecké prózy život jako takový, je předmětem právní literatury život právních norem, tj. jejich aplikace na konkrétní životní situace. A stejně tak se dívám na soudní (a jiná úřední) rozhodnutí. Rozebírám v článku jednotlivé podžánry, tak jak se vyčlenily z jednotného pojetí právní literatury už ve starověkém Římě, a doplňuji je o aktuální hraniční podžánr, jímž je populární právnická literatura.

Klíčová slova: literatura, žánr, podžánr, genologie, norma, soudní rozhodnutí, komentář, monografie, učebnice

1. Obecné vymezení žánrů

Žánr je pojem, kterým se zabývá odvětví literární vědy zvané genologie. Kritériem k dělení jednotlivých literárních děl je zde typická konvence při jejich zpracování, téma a účel, tedy proč bylo dílo napsáno. Podle toho se literární produkce člení do žánrových skupin. Podstatný je přítom stupeň obecnosti. Podle toho se ještě v české terminologii literární díla člení na druhy a žánry, což neexistuje v terminologii německé, francouzské ani anglické. Zde se užívá jeden pojem – v němčině *Gattungen*, ve francouzštině *genus littéraires*, v angličtině obvykle *kinds* (někdy i *genera* nebo *modus*).

„Literární druhy reprezentují nejobecnější rovinu genologické klasifikace; jejich omezený počet, starobylost, všudypřítomnost i vzájemná souvztažnost vystihuje základní možnosti či nejtýpichtější principy literatury všech dob.

Konkrétnější rovinu genologických jevů představují naopak početné žánry jdoucí do desítek. Realizují se volně na podloží literárních druhů jako útvary historicky proměnlivé, mají obvykle svého, vynálezce, specifického adresáta, svůj vlastní vývojový cyklus, zahrnující zlatý věk i čas ústupu a přeměny. Při vnitřní diferenciaci jednotlivých žánrů mluvíme o subžánrech či žánrových typech (historický román), případně o žánrových formách a variantách.

* JUDr. Jan Tuláček, nakladatelství Leges. E-mail: tulacek@knihyleges.cz.

*Literární žánry mají přitom v některých případech geneticky a esteticky těsnější vztahy, takže vytvářejí relativně samostatné literární subsystémy (též zvané žánrové oblasti nebo komunikační okruhy), jako je literatura umělecká a populární, folklórní slovesnost, literatura pro děti a mládež, literární fantastika, faktografická literatura, literární komika. Žánrové oblasti považujeme v porovnání s literárními druhy za podstatně volnější konfigurace.*¹

U nás je tedy druh obecnější pojem, žánr konkrétnější. Jednotný názor však neexistuje, někdy se jako literární druhy rozlišují jen próza a poezie, někdy se uvádí ještě drama. A někdy se zase tvrdí, že tyto druhy nejsou vlastně literární druhy, ale jen výrazové formy. Odborná literatura se nicméně dnes přiklání k rozlišení literárních druhů na dvě triády, a to klasickou: epika – lyrika – drama, a neklasickou: próza – poezie – drama. Tolik učebnicové vymezení. Vědecké práce obecné teorie literatury se problému žánrů věnují samozřejmě více, ale o odborné literatuře jako žánru, natož pak o odborné právnické literatuře, se tam nedočteme. Například v literárněvědném sborníku *Na cestě ke smyslu* se o žánrech uvádí:

*„Žánr je v oblasti umělecké tvorby velmi obecnou formou zastoupení, významným odražitěm na cestě k znakovému signálu. Triáda, do níž jsou tradičně uchopovány umělecké druhy – lyrika, epika, drama – je velmi odolná. V průběhu staletí se mění společenská realita včetně mimouměleckého lyrična, epična a dramatična: rozumíme sice tomu, co bylo před dvěma staletími považováno za ‚objektivní‘, mimoumělecké lyrično, ale je to pro nás víceméně právě vzpomínka, kdežto dobový ‚duch lyrična‘ je jiný, obdobně je tomu s epičnem a dramatičnem coby určitými dobovými pocity. Spolu s těmito proměnami, jež si umísťujeme do ‚objektivního‘, mimouměleckého ‚ducha doby‘, mění se v průběhu staletí i povaha umělecké lyriky, umělecké epiky a dramatu.“*²

2. Pokus o zařazení k žánru

Není asi překvapivé, že odborná literatura – a tedy ani odborná právnická literatura – není v obecné literární teorii popisována jako samostatný žánr. Co je to vlastně odbornost? Ve zkratce můžeme říci, že lidské konání vyvíjelo a vyvíjí stále nové odbornosti, tedy určité výseky poznání a jeho praktické aplikace, určité specializace vyčleňované z universa lidského světa. Historicky bychom mohli začít u lovců, sběračů a zemědělců, ale už ve starověku vznikla odbornost právnická, která se posléze, podobně jako třeba odbornost lékařská, dále strukturovala do jednotlivých dílčích odborností (právních odvětví), jak je známe dnes. Odborná literatura vymezuje v písemné podobě nějakou odbornost, popisuje ji či pojednává o tématech a problémech s ní spjatých.

Odborná literatura nepochybně patří k druhu epiky, případně prózy. Učebnice literární teorie uvádějí, že próza zahrnuje neveršované literární texty narativního typu, v širším pojetí také texty argumentativní nebo deskriptivní (přičemž se jako příklady uvádějí eseje a cestopisy). A opravdu, odborné právnické texty jsou – stejně jako ostatní odborná literatura – buď argumentativní, nebo deskriptivní, anebo smíšené, tj. obsahující jak argumentační aparát, tak deskripci.

¹ PETERKA, J. *Teorie literatury pro učitele*. Jiloviště: Vydavatelství MME, s.r.o., 2007, s. 240 an.

² ČERVENKA, M. – HOLÝ, J. – HRBATA, Z. – JANKOVIČ, M. – JEDLIČKOVÁ, A. – JUNGMANNOVÁ, L. – KUBÍNOVÁ, M. – LANGEROVÁ, M. – MATHAUSER, Z. – VANGELI, N. *Na cestě ke smyslu. Poetika literárního díla 20. století*. Praha: Torst, 2005, s. 64.

Někdy se uvádí, že odborná právnícká literatura není axiomatická, ale argumentativní. Tedy že nevychází z určitých axiomů jako třeba literatura matematická či fyzikální apod. S tím nesouhlasím, protože, jak ukážu dále, pokud jde o takový žánrový subsystém této literatury, který není čistě teoretický, ale který se váže k určité zákonné úpravě (viz dále hlavně komentář, učebnice nebo praktická příručka), potom tato úprava zastává roli axiomu, který autor nemůže změnit nebo zpochybnit, pokud chápeme axiom v obecně platném významu jako výchozí větu či poučku platnou bez dokazování. Znění právní normy se nedokazuje, a to ani u soudu. Dohadovat se můžeme jen o tom, co z tohoto axiomu pro koho vyplývá. Samozřejmě něco jiného je, pokud se píše o právu obecně, bez přímého vztahu k určité aktuálně platné a účinné právní normě.

Řekl bych, že každý ze subžánrů odborné právnícké literatury, které budu dále popisovat, je jiný, tedy že u některého převažuje axiomatické pojetí, u jiného zase argumentativní. Podstatné je, jak budeme tyto pojmy samotné vykládat. K tomu se ještě vrátím dále.

Odbornou literaturu bychom mohli dále vymezit jako subsystém žánrové oblasti (respektive komunikační okruh) zvané faktografická literatura, případně i jako samostatnou žánrovou oblast. Odborná literatura samozřejmě popisuje určitá fakta, nicméně popisuje je odborně, tedy nikoli populárně. Autory i adresáty této literatury jsou odborníci, čili lidé určitým popisovaným odvětvím se profesionálně zabývající a účelem jejich snažení je posunout úroveň znalostí nebo popisované odvětví strukturovat apod. Dnes samozřejmě vychází nepřeborné množství odborné literatury, tedy literatury vztahující se k určité jedné nebo více odbornostem. Vzhledem k výše uvedenému musíme ale v rámci faktografické literatury rozlišovat populární faktografii (literaturu faktu) určenou pro širší, nejen odbornou veřejnost, obvykle nepřinášející nové poznatky, ale pouze srozumitelně (a zajímavě) vyjádřenou informaci, a odbornou literaturu v užším smyslu, určenou pro odborníky a nějaké nové poznatky, přístupy nebo hodnocení přinášející. To je např. rozdíl mezi učebnicí psychiatrie a knihou rozhovorů s populárním psychiatrem.

3. Právo jako literatura

Literatura je pole psaného slova, zachyceného na různých médiích tak, aby je bylo možno vnímat zrakem: vyryté do kamene (starověké zákony z oblasti Mezopotámie), napsané na staroegyptských papyrech nebo na námi dnes používaném papíře a v poslední době také převedené do elektronické podoby, kterou můžeme číst pomocí určitého zařízení (na displeji počítače, mobilu, ve čtečce apod.).

Každá odbornost má, chceme-li vymezit její literární zpracování, svoje specifika. Budu se věnovat samozřejmě dále jen odbornosti právnícké. Porovnejme nejprve krátce právo s jinou starou a respektovanou profesí, s lékařstvím čili medicínou. Tématem právnícké literatury je právo, tématem lékařské literatury je člověk a jeho tělo. Člověk je samozřejmě produkt přírody, nikoli jiného člověka. Ale právo, to je produkt člověka, lidské mysli. A nejsou to jen zákony a další právní normy. Jsou to i akty aplikace práva, právní vědomí a tak dále, můžeme sem zahrnout při dobré vůli vše, co představuje nějakou regulaci vztahů mezi lidmi nebo regulaci jakýchkoli lidských produktů. Pojem práva nemá jednoznačnou definici ani vymezení.

Pokud jde o právníckou literaturu, musíme se v první řadě ptát, jestli je už sám výsledek legislativního procesu, tedy text právní normy, literaturou? Nebo je literaturou teprve popisování a hodnocení práva, přičemž tento lidský produkt zde vystupuje jako objektivní fakt, který je třeba odborně popsat (deskripce), nebo hodnotit, argumentovat apod.?

A co úřední (soudní a správní) rozhodnutí, učiněná podle práva? I ta jsou samozřejmě zpracována v písemné podobě a mají jistou (literární?) formu danou zákonem (výrok, odůvodnění, poučení).

Právo je v tomto ohledu zvláštní – chceme-li o něm psát, musíme se na ně podívat jako na fyzikální jev, na přírodní úkaz, prostě musíme se odpoutat od toho, že víme, že tento jev vytvořili určití lidé určitým procesem, že to není vlastně nic objektivního, protože se v konečném produktu splétaly dohromady různé vlivy: nejprve původní úmysl např. ministra spravedlnosti, který v rámci své pravomoci zadal téma ke zpracování do podoby zákona legislativnímu týmu svého ministerstva, během tohoto zpracování ovšem úředníci nebyli schopni přesně tento úmysl vtělit do paragrafů zákona, potom došlo k úpravám při projednávání ve vládě a nakonec se do textu dostaly některé pozměňovací návrhy poslanců.

Anebo byl primární tzv. poslanecký návrh, zpracovaný poslancem, respektive jeho týmem, a tak dále. V tomto smyslu je tedy odborná právnícká literatura axiomatická, stejně jako odborné práce popisující určité fyzikální jevy nebo třeba rostlinné druhy.

Právní terminologie přitom mluví o zákonodárci, případně o úmyslu zákonodárce, jako by to byla jednodušší osobnost. Fakticky je to ovšem podobné, jako by z jednoho kusu kamene vytesávali sochu různí sochaři, přičemž každý by měl samozřejmě vlastní tvůrčí ideu a také vlastní manuální schopnosti sochu tesat. Zákonodárce se svým úmyslem je fikce, ovšem fikce, kterou nemůžeme oficiálně a legálně zpochybnit. K ničemu by to totiž nevedlo.

Řekl bych tedy, že právníckou literaturou nejsou texty právních norem ani soudních a jiných úředních rozhodnutí, tedy akty aplikace právních norem. Odpovídá tomu i dikce § 3 odst. 1 autorského zákona, který výslovně uvádí, že na úřední díla (jimiž je právní předpis, rozhodnutí, opatření obecné povahy, veřejná listina atd.) se ochrana podle práva autorského nevztahuje. Úřední dílo, i když se na ně nevztahuje ochrana podle aut. z., může však být samo o sobě, *an sich*, literárním dílem.³ Nicméně v dalším výkladu se úředním dílům věnovat nebudu, což zdůvodním následující analogií:

Právní zákon může být také chápán analogicky, a taková analogie se už svým pojmenováním nabízí, k zákonům přírodním. To, že vědec zformuluje slovním popisem nebo matematickým, fyzikálním nebo chemickým vzorcem fungování přírodního zákona, však neznamená, že tento zákon vytvořil. Analogicky bychom tedy mohli říci, že texty norem jsou přírodní jevy, a akty aplikace práva čili soudní a správní rozhodnutí jsou technickým využitím přírodních jevů, např. jako využití vodního proudu k pohonu mlýna nebo vodní páry k pohonu parního stroje. Literaturou – nebo také autorským dílem – je ale teprve popis, jak vodní mlýn nebo parní stroj funguje. A také popis či pokus o vysvětlení toho, co je vlastně smyslem zákona a jak máme chápat akty jeho aplikace.

Právní zákon vznikl na základě lidského jednání. Zákonodárce jej vytvořil za určitým účelem. Od toho okamžiku však žije svým vlastním životem a zákonodárce na něj nemá žádný vliv, čistě z toho důvodu, že u nás neexistuje legální výklad zákona. Což je ale údělem i jiných literárních žánrů. Novela, povídka či román je vykládána čtenáři i literárními kritiky různě a je lhostejné, jaký výklad by si rád zvolil autor. A technika čili soudní výklad nemá, alespoň v systému kontinentálního práva, obecnou platnost, ale vždy se vztahuje

³ Blíže k tomu viz TULÁČEK, J. Soudní rozhodnutí a právní věty z pohledu autorského práva. *Bulletin advokacie*. 2005, č. 4, s. 36–38, a KRÁLÍK, L. Autorskoprávní ochrana judikatury. *Jurisprudence*. 2020, č. 1, s. 15–25.

jen k určitému konkrétnímu případu, který soud (nebo jiný kompetentní orgán) řeší. Dát obecný a jediný správný (a tedy logicky – a nijak jinak – závazný) výklad je cílem či spíše zbožným přáním autorů odborné právní literatury.

4. Struktura právní literatury z hlediska teorie žánrů

Odborná literatura, a tedy i právní literatura, není, jak jsem výše popsal, samostatným literárním žánrem, ale určitým žánrovým subsystémem, který se dále člení na další subsystémy. Ty jsou již historicky delší dobu petrifikované, nicméně, stejně jako ostatní literární žánry, podléhají neustálému vývoji. V souladu s výše uvedeným členěním budu dále nazývat jednotlivé oblasti odborné právní literatury žánrovými oblastmi.

Prvními spisovateli odborných právnických textů čili prvními autory, kteří uvedli tento žánrový subsystém v život, byli právníci ve starověkém Římě. Jak je všeobecně známo, největšího rozmachu pak doznala právní literatura v období tzv. klasického Říma, tedy za císařství, a to zejména v tzv. pozdně klasické době, cca v letech 190–240 n. l. Jak píše Bartošek: „*Obrovská byla literární žeň klasických právníků. Ačkoli nelze podceňovat jejich teoretickou zdatnost, přece jen jejich hlavní síla (a po této stránce zůstali nepřekonaní) tkvěla v dokonalém rozboru jednotlivých konkrétních případů. Již samu skutkovou podstatu formulovali tak dovedně, že řešení se podávalo takřka samo sebou a nebylo ani třeba zvláštního odůvodnění. K tomu jim napomáhal jemně propracovaný styl, zbavený všech vedlejších momentů, takže vždy ostře vystupovalo právnícké jádro případu.*

Všechny jejich spisy, jež vyrůstaly přímo z praxe a byly také určeny pro praxi, lze dělit do čtyř skupin:

- *ryze kazuistické (Responsa, Quaestiones, Disputationes, Epistulae, Digesta aj.),*
- *komentáře k ius civile a k magistrátským ediktům (Ad Q. Mucium, Ad Sabinum, Ad edictum, praetoris urbani aj.),*
- *učebnice a stručné přehledy (Institutiones, Definitiones, Differentiae, Opiniones, Regulae, Sententiae aj.),*
- *monografie nejruznějšího obsahu (De fideicommissis, De officio consulis aj.).*⁴⁴

Zde vidíme přehled žánrových oblastí subsystému odborné právní literatury v podstatě v takové podobě, v jaké jej známe dnes. Komentáře, učebnice, monografie. Spisy ryze kazuistické bych osobně, vzhledem k tomu, co jsem uvedl výše, do tohoto žánru nepočítal, neboť nejde přímo o právní literaturu, tedy o literaturu o právu, ale spíše o právo samo, vzhledem k nejasné hranici mezi právem a popisem práva, jaká existovala ve starověkém Římě.

K uvedeným třem subsystémům či žánrům (jak bych pro zjednodušení tyto jevy nazýval) se postupně připojily další a dnes známe ještě poznámkové vydání či vysvětlivky k zákonům, praktické příručky a populárněprávní literaturu.

Estetické hledisko ponechávám stranou, o to v odborné literatuře nejde, i když právní texty v období starověkého Řecka a Říma nerezignovaly na estetickou úroveň. Moderní doba vytěžila z římského práva jeho obsahovou dřev, ale jednu důležitou vlastnost nepře-

⁴⁴ BARTOŠEK, M. *Encyklopedie římského práva*. Praha: Panorama, 1981, s. 17. K tomu uvádím, že v citátu uvedené tituly *Ad Q. Mucium* a *Ad Sabinum* nejsou komentáře k soukromému právu, ale k učebnicím uvedených autorů, což z hlediska žánru není to samé.

vzala: vynikající úroveň jazykovou a stylistickou. Právní mluva se naopak stala synonymem pro suché, nudné, a navíc nesrozumitelné vyjadřování. Zde máme vůči klasickým římským právníkům dluh, neboť ti psali svá díla čistou, jednoduchou a přitom přesnou latinou, lehkým a elegantním stylem. Právníci bývali tehdy řazeni k nejlepším stylistům, vedle spisovatelů, dramatiků a básníků. Byli si toho vědomi a svou spřízněnost se světem literatury projevovali i ve svých dílech. Koho z dnešních právníků by napadlo citovat na podporu svého tvrzení báseň? Například verše Homérovy *Iliady* uváděl právník Massurius Sabinus jako důkaz pro svou teorii smlouvy trhové.

Odborná právní literatura má i v 21. století stále velmi úzký vztah ke starověku, konkrétně ke starověké římské právní kultuře, což neexistuje v jiných oblastech odborné literatury. Samozřejmě například určité matematické a fyzikální zákony formulovali již staří Řekové a Arabové popsali a začali používat algebru. Tyto objevy používáme stále a tvoří základ našeho přírodovědeckého vědění, stejně jako principy a zásady starověkého římského práva.

Ale od starověku už fyzika a matematika prošly takovým vývojem, že výše uvedené objevy starověkých vědců jsou něčím samozřejmým, jedná se pouze o jakýsi základ, který už je zasutý pod vrstvou nových upřesnění a poznatků, a dokonce obecná platnost starověkých matematických a geometrických objevů je zpochybněna novým bádáním – viz např. Lobačevského geometrie. Naproti tomu právní poučky, zásady a principy formulované starými Římany lze, alespoň v oblasti soukromého práva, bez úprav stále používat a řídit podle nich náš moderní život. Stranou ponechávám trestní právo, jehož dnešní pojetí je pochopitelně zcela jiné. Avšak stále platné klasické kodifikace civilního práva jako ABGB nebo BGB či *Code civile* jsou na starém římském civilním právu založeny. A proto i základní subžánry odborné právnícké literatury jsou poplatné svým římským vzorům.

5. Charakteristiky jednotlivých žánrů

Jaký je tedy mezi nimi rozdíl? Vyjít je nutné ze způsobu zpracování, tedy z formy literárního textu, a z účelu, který autor svým textem sleduje – viz charakteristika žánrů v úvodu tohoto článku.

Předeslat je ale třeba, že právnícká literatura se oddělovala od svého předmětu, tedy od práva jako takového, které má literatura popisovat, hodnotit apod., pomalu a nejistě. Starověké a středověké právo nebylo obvykle zveřejňováno formou určitého státem (panovníkem) autorizovaného textu. Spíše výjimku tvořily zákoníky vydávané vládci na území Mezopotámie. Obvyklý byl takový postup, kdy se z roztráštěné právní úpravy pokoušeli jednotliví soukromníci vytvořit určitý systém. Psaný zákon, obyčej, rozhodnutí soudů, nařízení panovníka, výnosy církevních institucí – to byly prameny, z nichž vycházeli. V dnešní autorskoprávní terminologii nešlo však o autorství těchto textů, ale o jejich sestavení a uspořádání. „Ve 2. stol. před n.l. pokročili právníci od pouhé kazuistiky k zevšeobecnování, formulování abstraktních právních vět a pravidel (tzv. regulární jurisprudence), nejstarším nám známým výtvozem tohoto druhu je *Regula Catoniana*.“⁵

Sporné může z tohoto úhlu pohledu být např. působení anglického královského soudce Glanvilla, který vydal právní knihu popisující proces na královských soudech založený na *writech*. Jaký byl zde autorský podíl Glanvillův? Popsal jen dosud nepopsaný,

⁵ Ibidem, s. 16.

ale prakticky používaný soudní proces, což by bylo jen převedení fungujícího nepsaného obyčeje do psané podoby, anebo tento proces nějakým způsobem vysvětloval, uváděl do souvislosti a hodnotil, což by už bylo literární dílo?

Tyto hraniční případy by bylo možné probírat jeden po druhém dost dlouho a bylo by to téma na samostatný článek, ne-li knihu. Přejdu tedy k jednotlivým žánrům, tak jak se během doby vyvinuly.

Commentarius znamená – podle slovníkového vymezení – pamětní spis, paměti, záznam, zápisky, náčrt, deník, protokol. *Commentum* znamená vymyšlení, výmysl, *commentus* vymyšlený, smyšlený, vylhaný. *Commentor* ale znamená bedlivě přemýšlet, zrale uvažovat a *commentatio* zralé uvažování, rozjímání, příprava, psané pojednání.

Rozsah pojmu je tedy obecně vzato dost široký, nicméně už staří římscí právníci jako komentář jistě nechápali náčrt nebo výmysl, ale spíše pojednání nebo výklad. Například níže uvedený Gaius, jeden z nejcitovanějších římských autorů, užíval název komentář ve smyslu kniha nebo dílo (jak uvádí Jaromír Kincl v úvodu k českému vydání Gaiových *Institucí*).

Nicméně ani později se autoři nějak vědomě nezařazovali pod určitý žánr (či podžánr nebo jeho subsystem). Například tzv. *Graciánův dekret* vytvořil Gratianus z Bologne s úmyslem sepsat učebnici, fakticky však šlo o sestavení a uspořádání dosud vydaných církevních předpisů.

U Justiniánových kodifikací se lidé sestavující podle požadavku tohoto panovníka sbírky právních norem nazývali obvykle kompilátoři, čili nešlo o autory literárního textu, ale o sestavovatele legislativních pramenů. Teprve za raného středověku se vyvinula a byla pojmenována literární činnost z těchto kodifikací vycházející. Jak uvádí Skřejpek: „*Nalezení textu Digest roku 1070 bylo hlavním impulsem pro zkoumání římského práva ve středověku a pro vznik první římskoprávní školy glosátorů, na něž pak navázali komentátoři (zvaní také konsiliátoři nebo postglosátoři).*“⁶

Podstatou komentáře tak, jak se během doby vyvinul, je jeho vazba na určitý legislativní text, zákon – na rozdíl od učebnice, která vykládá obvykle celé právní odvětví, nebo monografie, která se zabývá třeba jen jedním (nebo několika) právním pojmem nebo institutem. Standardním formálním znakem komentáře je tedy jeho členění na text zákona, u jehož každého paragrafu (nebo alespoň většiny paragrafů) je uveden autorský text, vlastní komentář, který obsah paragrafu vykládá, zařazuje do kontextu a hlavně poskytuje návod, jak jej uplatňovat v praxi. Dále se v rámci komentáře vyskytují tyto rubriky (také nazývané komentářový aparát): související ustanovení komentovaného zákona, související právní předpisy, relevantní judikatura a literatura (členěná ještě na knihy, články v odborných periodikách a internetové zdroje). Text (obvykle vydávaný knižně) nazvaný komentář se tedy vždy vztahuje k určitému zákonu a obsahuje aktuální čili úplně znění titulního zákona (tedy se zpracovanými novelami k datu vydání), jednotlivé paragrafy jsou pak opatřeny autorským textem, což je vlastní komentář, a dále výše uvedenými rubrikami (to už není podmínkou k tomu, aby se text považoval za komentář).

Tyto výše uvedené charakteristiky zařazují komentáře spíše do oblasti axiomatické, mohli bychom vést analogii mezi popisem jednotlivých druhů rostlin v odborné botanické práci nebo popisem projevů určitého fyzikálního zákona v různých prostředích.

⁶ SKŘEJPEK, M. In: SELTENREICH, R. a kol. *Dějiny evropského kontinentálního práva*. 4. upravené vydání. Praha: Leges, 2018, s. 92.

Formální znaky komentáře, jak jsem je uvedl, jsou celkem všeobecně přijímané a už pohled na strukturu daného textu nám dává jasnou odpověď, jestli patří do tohoto žánru. Vedle formálních znaků je ale důležitá obsahová stránka. A tady je situace méně jasná. Proč? Tak především se obsahově komentář váže vždy k určitému paragrafu, u něhož je uveden. To ovšem autora omezuje v rozletu, protože co když považuje za nutné svůj výklad dát do širokých souvislostí s jinými paragrafy nebo přímo s obecnou filozofií komentovaného zákona a tak podobně? Jenomže tím se text rozmělnuje do šířky a nejde do hloubky. Pak se může stát, že se text někde opakuje nebo někde naopak chybí. A to je samozřejmě chyba. Autor komentáře musí být ukázněný a pokorně se podřídí členění komentované normy. Jen tak bude jeho text komentářem a nikoli autorskou exhibicí. Což není omezení autorské svobody, ale respektování žánru. Autora můžeme přirovnat k režisérovi, který se rozhodne realizovat určitý scénář. Jestliže scénář je napsán jako akční thriller, neměl by se režisér ponořit do zachycování psychologie postav. Dobrý film z toho nevzejde. A stejně by to dopadlo naopak.

Takže když budu jako autor respektovat členění textu zákona, musím se soustředit na to, co právě komentovaný paragraf obsahuje, a snažit se vytěžit z tohoto textu, co se dá. Měl bych tedy popsat, jakými způsoby lze text daného paragrafu vyložit, jestli je jednoznačný, anebo poskytuje možnost více výkladů. A pokud ano, potom jaký nebo jaké výklady lze nalézt v soudních rozhodnutích, jak se různé soudní výklady vyvíjely a jestli existuje nějaké sjednocující stanovisko Nejvyššího nebo Ústavního soudu. Přitom bych se měl jako autor vyrovnat i s odůvodněními, která soudní rozhodnutí obsahují, a zhodnotit je. A potom podat svůj výklad – od toho jsem autor, případně vysvětlit, proč se třeba s nějakým existujícím výkladem ztotožňuji. A samozřejmě musím reagovat na komentáře jiných autorů.

Dost často se v komentářích začíná historickým vývojem komentovaného institutu. To může, ale nemusí být relevantní a potřebné. I když jistý pedagog Vysoké školy chemicko-technologické v Praze jako metodickou pomůcku radil svým studentům: nechápeš-li něco logicky, pochopíš to chronologicky. Tuto pomůcku bychom měli při psaní komentáře respektovat a uvádět historický vývoj pojmu jen potud, pokud pomůže při vyložení smyslu komentovaného ustanovení. Žánr či podžánr komentáře je navíc, podle svého účelu, což je kritérium pro žánrové zařazení, určen pro praktické použití. To měli na mysli první komentátoři a jelikož právo je instituce konzervativní, měli bychom v tomto ohledu vznik a vývoj pojmu komentář respektovat.

Často se také komentář věnuje zahraniční právní úpravě, popisuje ji a cituje i zahraniční literaturu. Tady bych se opět držel praktického účelu komentáře. Komentář není komparativní monografie. To je jiný žánr. Samozřejmě jestliže je zahraniční úprava podobná té komentované, může na ni autor poukázat. Má to však háčky – jednak jde vždy jen o podobnost, nikoli stejnost. Obecně vzato se mohou určité paragrafy např. z občanského zákoníku jednoho státu objevit v občanském zákoníku druhého státu, nedochází však k převzetí celé úpravy, celého zákoníku. A stejný paragraf v jiném kontextu nelze vykládat stejně. A druhý háček je v tom, že soudní rozhodovací praxe je v každém státě jiná. Je vázaná na domácí právní tradice a na domácí metaprávní situaci. Takže popisují-li jako autor ve svém komentáři zahraniční právní úpravu a citují-li tamní komentáře k této úpravě, má to jen informativní charakter, nikoli doporučující. A taková informace je typická pro monografie komparativního charakteru.

O komentářích jako charakteristickém druhu právní literatury se zmiňuje např. německý autor Petr Mankowski v článku *Právní kultura* – na příkladu právní kultury Spolkové

republiky Německo.⁷ Uvádí, že německý právník sáhne pro poučení v prvé řadě po komentáři a říká se, že „*quod non est in Palandto, non est in mundo*“ čili že neexistuje nic, co by nebylo v Palandtově komentáři. Účelem komentáře je podle tohoto autora, a já s jeho názorem souhlasím, poskytnout pomoc právním praktikům v jejich práci. Výslovně dále píše, že „*komentáře nejsou učebnicí, ani žádnou příručkou*“. A zajímavý je postřeh, že: „*Komentář je historicky odpovědí na problémy zpozitivnění práva*“. Chce se tím asi říci, že pozitivní právo je problematické v tom, že nic nevysvětluje, neuvádí kontexty ani účely, ale proto je někdy obtížné je aplikovat na konkrétní problémy. A v tom pomůže komentář. Dodal bych jen, že právo jako takové je pozitivní minimálně od uzákonění velkých kodifikací, tedy i BGB, ale komentáře existovaly už ve starověkém Římě. Analyzovat tento problém by ale bylo téma na samostatný text.

Literární praxe odlišuje od komentářů tzv. *poznámková vydání* zákonů či vydání s vysvětlivkami, kde se autor soustřeďuje pouze na stručné vysvětlení zákonného textu, a to obvykle jen nejasných či víceznačných formulací, bez hlubšího odůvodňování argumentace. Jde tedy o pomůcku pro právní praxi, která hledá vysvětlení, jak řešit svůj problém, jak aplikovat obecnou dikci zákona na určitou konkrétní situaci, aniž by čtenář potřeboval i teoretické zdůvodnění předkládaného řešení. Chybí také komentářový aparát, častá bývá jen rubrika „judikatura“, která je ale obvykle zapracována do textu poznámek a nestojí samostatně.

Dalším žánrovým subsystémem jsou *učebnice*. Ty mají poskytnout čtenáři, obvykle tedy studentovi, obecný pohled na téma, o kterém pojednává, vymezit jeho předmět, vývoj, instituty, a potom ve zvláštní části pojednat o aktuální právní úpravě. Takové pojednání pak musí být pojato jiným způsobem než komentář. Autor se nedrží jednotlivých paragrafů zákona či zákonů, ale jeho pohled je celostní. Samotný text zákonů, které regulují téma učebnice, se výslovně neuvádí. Účelem učebnice je poskytnout studentům obecný pohled na dané téma (například na ústavní právo nebo na občanské právo hmotné), čili výklad začíná historickým zakotvením a vývojem tématu, pokračuje vymezením pojmů oboru, dále přehledem institutů a někdy se výklad zakončí výhledem do budoucna, doporučeními *de lege ferenda*. Na rozdíl od starověkých a středověkých učebnic nejsou dnešní právní učebnice kazuistické, nezabývají se tedy rozbořem jednotlivých kauz, rozhodně ale nerezignují na praktické příklady, které ovšem bývají uváděny jako hypotetické, modelové příklady, co se může v praxi vyskytnout a jak by to měl student řešit. Někdy takové příklady vycházejí i vedle učebnice samostatně, jako tzv. *Praktikum z ...* (např. trestního práva).

Klasickým příkladem učebnice práva je dílo římského autora Gaia, zvané v originále *Institutiones* – tak se obvykle ve starověkém Římě nazývaly učebnice. Ta vychází v různých vydáních dodnes, v češtině se obvykle používá verze z roku 1999 vydaná Masarykovou univerzitou v Brně a nakladatelstvím Doplněk, která je reprintem (s výjimkou prvních pěti stran úvodu) vydání z roku 1981. K vydání tuto učebnici připravil, z latinského originálu přeložil a kvalitní úvodní studií opatřil Jaromír Kincl. Ten knihu hodnotí takto:

„*Proč se stává tak populárním, je jasné: stagnujícímu a úpadkovému období jsou velmi vítána Gaiova jednoduchá, elegantně a přístupně psaná díla, která komplikované otázky odhazují prostě stranou, která si všímají jen problémů zásadních a traktují je s žádanou povrchností a prostotou. Gaiův eklekticismus vyhovuje úpadkovému 3. a 4. století.*“

⁷ MANKOWSKI, P. Právní kultura. *Právník*. 2020, č. 7, s. 574.

I když by takové hodnocení mohlo působit jako ne příliš kladné, vystihuje pedagogickou hodnotu jeho díla, což můžeme zobecnit – učebnice by měla být jednoduše, elegantně a přístupně napsaná a měla by si všímat hlavně základních problémů oboru.

Stále početnějším subžánrem jsou *monografie*. Jak patrně z názvu, jde o popis určité jedné věci, jednoho problému. Typicky je to podžánr teoretický. Právní věda je zvláštním oborem, protože se snaží najít určité zákonitosti systému, který se vzpírá takovému uchopení. Právní věda patří mezi vědy společenské, je ve společnosti filozofie, sociologie, psychologie, antropologie, sociální psychologie, archeologie, historie apod. Podobně jako historie zkoumá určitou skutečnost vytvářenou nikoli přírodními silami, ale lidmi. Historie zkoumá předchozí děje vytvářené lidskou činností obecně, právní věda zkoumá určitou speciální výšeč lidské činnosti: snahu regulovat mezilidské vztahy státní mocí, přičemž nástrojem je zde právo. Zkoumá ji jednak z hlediska historického, jednak aktuálního. Snaha o regulaci mezilidských vztahů používá jako svůj nástroj především zákony. Jaký je rozdíl mezi přírodními a právními zákony, to charakterizoval jednoduše Kant dichotomií *sein – sollen*. Přírodní zákon prostě je, zatímco právní má být. Samozřejmě že právní zákon také je, je *sein* ve smyslu, že je napsán nebo ještě dříve jako nepsaný zákon či obyčej chápán. Rozdíl je ovšem v jeho působení. Jenom přírodní zákon působí stále stejně a neúprosně, ať je lidmi napsán či myšlen jakkoli a tato formulace nemá na jeho působení žádný vliv. Je tedy monografie do jisté míry vždy spekulací, myšlenkovým cvičením, nemajícím exaktní význam. Ukazuje nám to ale, jak nejednoznačné je slovo, a slovo zákonodárce dvojnásob. Každý pojem použitý v zákonném textu může být každým autorem každé monografie vyložen jinak. Samozřejmě že sepisování monografií může mít i praktický význam, pokud např. nějaký soudce vezme názor autora monografie v úvahu a rozhodne podle něj – nicméně jiný soudce může ve stejné věci rozhodnout jinak. I zdánlivě nepraktické jednání však může mít praktický význam – v publikacích věnovaných dějinám filozofie se můžeme dočíst, že středověká scholastická filozofie zabývající se například otázkou, kolik andělů se vejde na špičku jehly, ovlivnila vývoj formální logiky. Musíte totiž svůj názor, že se na tu špičku jehly vejdu třeba tři andělé, nějak racionálně odůvodnit, stejně jako kolega, který tvrdí, že se tam vejde jen jeden anděl nebo další kolega, který zastává názor, že se jich tam vejde nekonečné množství. Bez odůvodnění by to nebyla filozofie, tedy racionální disciplína. A pokusy racionálně odůvodnit na první pohled nesmyslnou věc vytvářejí určité myšlenkové logické konstrukce, které pak mohou být využity pro praktičtější úvahy.

Hlavním požadavkem na monografie je originalita, vnesení něčeho nového, takže podstatné pro autora je pojmut určitý institut, právní situaci a podobně tak, aby to bylo dosud z tohoto pohledu nepopsané a samozřejmě aby to mělo logiku. Formálně pak je u monografie nutné citovat, tedy prokázat, že autor pracoval s dostupnou literaturou a že tedy neobjevuje objevené. Seznam literatury a případně judikatury (pokud se jedná o výklad právní normy) je pak nutný stejně jako u komentáře. Požadavek na originalitu a novost je samozřejmě na jednu stranu kontraproduktivní. Je to podobné jako u umění. Například soudobý výtvarný umělec nemůže malovat stále stejné realistické obrazy, jako to dělali mistři svého oboru v minulých stoletích. I kdyby dnešní umělec maloval formálně stejně dobře jako Leonardo da Vinci, oceňován jako on nebude. Musí pracovat jinak. Je otázka, jak? Ale to už bychom se posunuli do jiné roviny, než je téma tohoto článku.

Na závěr bych chtěl zmínit tzv. populární právníckou literaturu. To je literatura, která pojednává o nějakém právním problému tak, aby jej vysvětlila i neodborníkovi, právnímu laikovi, jak se říká. Neřekl bych ale, že takové publikace tvoří specifický podžánr. Spíše

bych řekl, že jde o jakýsi sběrný či zbytkový koš, odkud si může literární vědec vyzvedávat určité tituly a umisťovat je jinam, do jiných žánrů a podžánrů podle pravidel genologie. Vezměme si například knihu s názvem *Pes v zrcadle práva* (opravdu svého času vyšla). Autorovým záměrem je vysvětlit majitelům a chovatelům psů, jaká mají práva a povinnosti vůči úřadům a spoluobčanům, prostě co se po nich podle zákonů a podzákonných norem žádá a na co mají naopak právo. Je to tedy jakési převyprávění obsahu právních norem, vztahujících se k vlastnictví a chovu psa tak, aby byl tento obsah srozumitelný neprávnickovi. Což samozřejmě má za následek určité zjednodušení, které ale nesmí být na úkor věcné správnosti, proto se určité složitější detaily vynechají s odkazem, aby se zájemce poradil s odborníkem.

Jsou ale i další popularizační možnosti. Globální nakladatelství *Reader's Digest* například vydává v mnoha jazykových mutacích encyklopedii *Know your rights*, kde se v heslovité podobě může neprávnick seznámit se všemi podstatnými právními instituty a situacemi. Svého času vyšla tato kniha i v češtině. Z hlediska žánru tady není podstatný právní obsah, ale encyklopedický způsob zpracování, který je samozřejmě jednodušší než u encyklopedií odborných či vědeckých – mimo jiné chybí poznámkový aparát, odkazy apod.

Populární jsou u čtenářů historická pojednání o zajímavých a zábavných právních záležitostech a událostech, např. o nejstarších zákonech lidstva, což bylo u nás svého času téma známého orientalisty Vojtěcha Zamarovského, nebo o různých způsobech trestání ve středověku.

A co detektivky? Ty tvoří samostatný podžánr literatury obecně, ale některé tituly obsahují zajímavě, a to i z odborného hlediska, pojatý trestněprávní problém. A hlavně americké detektivky poskytují i čtenáři právníkovi slušně pojatý náhled na fungování amerického justičního systému.

Dalším populárním podžánrem jsou soudničky, i když zde bych spíše použil minulý čas. Klasické soudničky čili drobné literární útvary popisující takzvaně z úhlu soudní síně určité kriminální případy měly zlatý věk ve druhé polovině 19. a v první polovině 20. století. Výborní spisovatelé jako Ignát Herrmann nebo Karel Poláček se nerozpakovali psát soudničky. Ti to ale dělali jen jaksi bokem, asi kvůli honoráři od vydavatelů novin, kteří soudničky jako populární žánr rádi otiskovali. Nejnámějším našim autorem – specialistou na soudničky byl František Němec, který se mimo tento žánr spisovatelsky neprosadil. Čtenáře asi tehdy bavilo beletristické zpracování kriminálních případů. Suchému popisu podanému formalistickým právním jazykem by pozornost nevěnovali. Estetiku tedy právu dodávali neprávnicko-soudnickáři. Trefně to vyjádřil Karel Poláček ve svém textu z 20. let minulého století:

„Slavný advokát se snaží, aby svůj plaidoyer vyšperkoval troskami klasického vzdělání. Latinská slova se podobají cetkám, kterými živnostníci zdobí svou výkladní skříň. Současně dbá slavný advokát o to, aby svou řeč zvelebil citáty z básníků, bez ohledu na to, hodí-li se ty citáty. Jinak je však mateřskou řečí právníků nesrozumitelná a vadná gramatika. Nejoblíbenější slova právníků jsou zájmena vztažná týž, táž a též. Týž ji udeřil do oka, až jí toto oteklo. Právník by byl bez toho týž jako bezruký, snad by se pak neuměl vůbec vyjádřit...“

Originálním přínosem do žánru byly svého času, tedy v 80. letech minulého století, zpívané soudničky Ivo Jahelky, které jsou ještě dnes občas slyšet, hlavně v rozhlasu. Dnes se ale tento žánr vyčerpal, což neznamená, že se v médiích o případech ze soudních síní nerefereje, ale dělá se to jednodušeji, proti psychologickému pojetí v soudnickách se bulvárně pojatým titulkem upoutá pozornost čtenáře a potom novinář svými slovy

vyjádří podstatu věci a tečka. Čtenář dnes sleduje spíše texty na internetových serverech a nemá čas na rozjímání o charakteru pachatele. Vinen – nevinen – a další... Hlubší pohled na věc média přenechávají knihám. Tam obliba kriminálních příběhů rozhodně nestagne.

Jak je vidět, tímto směrem bychom mohli rozšiřovat podžánr právnické literatury hodně daleko a to není účelem tohoto textu. Myslím, že k ilustraci genologické klasifikace odborné právnické literatury jsem uvedl dost podstatných informací, na vyčerpávající náhled si ovšem v tomto článku nemohu činit nárok.

The Problem of Genres of Professional Legal Literature

Jan Tuláček

Abstract: Literary genres are the subject of study of general literary theory and the so-called genology deals with them. It is a relatively large field with complex structure, because there is a lot of genre. They are usually based on the so-called triads. Professional literature tends to distinguish between literary types into two triads, namely classical: epic – lyrical – drama and neoclassical: prose – poetry – drama. The law has been called literature since it appears in written form and we should therefore classify it exactly. It is probably not surprising that professional legal literature is not described in general literary theory as a separate genre. Undoubtedly, however, it belongs to the genre of epics, or prose. I leave the aesthetic aspect aside, this is not the case in the professional literature, even though the legal texts in the period of ancient Greece and Rome did not resign to the aesthetic standard. Lawyers were then coined among the best stylists, alongside writers, playwrights and poets. They were aware of this and showed their affinity with the world of literature in their works. Who among today's lawyers would think of quoting poems in support of their claim? For example, the verses of Homer's Iliad were cited by the lawyer Massurius Sabinus as evidence for his theory of the market contract. Then there is the question of whether we should pay attention to the texts of legal norms when examining the genre of professional legal literature. Here I chose a negative opinion. I am based on the opinion that the texts of legal norms are material, the object of legal literature, not its subject. As the subject of artistic prose is life as such, the subject of legal literature is the life of legal norms, i.e. their application to specific life situations. In the same way I look at court (and the other official) decisions as well. I analyse the individual subgenres in the article, as they separated from the unified concept of legal literature in ancient Rome and supplement the current border subgenres, which is popular legal literature.

Key words: literature, genre, subgenre, genology, norm, court, decision, comment, monography, textbook